

Μιχάλης Κατσαρός, ο σκοτεινός συνωμότης της ποίησης: Polis Art Cafe, 22 Νοεμβρίου 2018

Μιχάλης Κατσαρός, ο σκοτεινός συνωμότης της ποίησης

Καλησπέρα σας!

Ευχαριστώ θερμά τις Εκδόσεις Τόπος για την τιμητική πρόσκληση να συμμετάσχω στην αποψινή παρουσίαση, μαζί με εξαιρετους συνομιλητές.

Θέλω να το πω εξαρχής. Αξίζει έπαινος στον Άρη Μαραγκόπουλο γι' αυτή τη σπουδαία εργασία για έναν σπουδαίο ποιητή, ο οποίος χρειάζεται να μελετηθεί περαιτέρω, ώστε να εδραιώσει τη θέση που του αρμόζει στην ιστορία της νεοελληνικής λογοτεχνίας. Η αναδίφηση του αρχείου του Κατσαρού από τον Μαραγκόπουλο, σε συνεργασία με τον γιο του ποιητή, Στάθη Κατσαρό, με σεβασμό, υπευθυνότητα, φαντασία και γνώση, είχε ως αποτέλεσμα τον καλαίσθητο τόμο που παρουσιάζουμε σήμερα, σε επιμέλεια του ίδιου του Άρη, ο οποίος υπογράφει και έναν πυκνότατο πρόλογο. Αντιστοίχως, στο τέλος του τόμου, ο Στάθης Κατσαρός υπογράφει ένα ολοκληρωμένο και συγκινητικό βιογραφικό για τον ποιητή.

Στον εν λόγω τόμο, λοιπόν, με τον τίτλο *Μείζονα ποιητικά*, παρουσιάζεται στο σύνολό του το μείζον έργο του Κατσαρού: στο πρώτο μέρος οι τρεις εκδομένες και κορυφαίες συλλογές του: *Μεσολόγγι*, *Κατά Σαδδουκαίων*, *Οροπέδιο* και στο δεύτερο μέρος ποιήματα ανέκδοτα, αδημοσίευτα και αθησαύριστα, τα οποία συγκροτούν επτά ποιητικές συλλογές από εκατό περίπου συνολικά ποιήματα, που με την πρώτη κιόλας ανάγνωση δεν αφήνουν επιφυλάξεις ότι ανήκουν και αυτά στο μείζον έργο του δημιουργού. Ως εκ τούτου, η δημοσίευση των νέων συλλογών στον παρόντα τόμο αλλάζει τα δεδομένα για τον Κατσαρό, διότι, προσθέτοντας νέο ποιητικό υλικό, επαναπροσδιορίζει την άποψή μας για το έργο του και συμπληρώνει την οπτική της κριτικής για τον ποιητή.

Ο Μιχάλης Κατσαρός είναι χαρακτηριστικός ποιητής της Πρώτης μεταπολεμικής γενιάς. Εξέδωσε 15 ποιητικές συλλογές. Η ποιητική παραγωγή του θα μπορούσε να χωριστεί σε δύο περιόδους, που διακρίνονται μεταξύ τους μ' ένα μεγάλο διάστημα σιωπής, 20 περίπου ετών. Η πρώτη περιλαμβάνει τα τρία πρώτα βιβλία του, από το 1949 έως το 1956 (ή λίγο αργότερα με κάποιες δημοσιεύσεις σε λογοτεχνικά περιοδικά), και η δεύτερη το διάστημα από το 1975 μέχρι το 1997, που περιλαμβάνει τα υπόλοιπα 12 βιβλία του.

Η δεύτερη περίοδος δεν παρουσιάζει ποιητικό ενδιαφέρον, καθώς δεν υπάρχει στις συλλογές του ούτε ειρμός ούτε δυνατότητα προσδιορισμού του λόγου ή του κλίματος που επιδιώκει. Η γραφή του δεν είναι καν υπερρεαλιστική της αυτόματης γραφής, είναι αυθαίρετη, χωρίς ακολουθία νοημάτων και χωρίς στόχο. Δύσκολα βρίσκει κανείς εδώ ολοκληρωμένα ποιήματα, ενώ διασώζονται ένθεν κακείθεν κάποιοι στίχοι.

Η πρώτη περίοδος περιλαμβάνει τις συλλογές που συγκροτούν την μείζονα τριλογία του. Συγκεκριμένα, δύο συνθετικά ποιήματα: *Μεσολόγγι* (1949), ένα επικής πνοής ποίημα, και *Οροπέδιο* (1956), μια σύνθεση στην οποία καταδεικνύεται η μοναξιά και η απομόνωση του ανθρώπου, ταυτοχρόνως και η ελπίδα, μέσα σ' έναν αλλοτριωμένο κόσμο και, το αριστούργημά του, *Κατά Σαδδουκαίων*, που εκδόθηκε μεταξύ των δύο αυτών συνθέσεων, το 1953. Το *Κατά Σαδδουκαίων* περιλαμβάνει 19

ποιήματα και είναι όχι μόνο το σημαντικότερο του Κατσαρού βιβλίο, ακόμη και μετά την έκδοση του παρόντος τόμου, αλλά και ένα από τα πλέον σημαντικά και συγκλονιστικά έργα της μεταπολεμικής μας ποίησης. Ο ποιητής εδώ καταγγέλλει κάθε μορφή υποκρισίας, συμβιβασμού, υποτέλειας και φαλκίδευσης του επαναστατικού πνεύματος. Και μόνον αυτό το βιβλίο να είχε γράψει ο Κατσαρός θα αρκούσε για να χαρακτηριστεί σπουδαίος ποιητής.

Στην πρώτη όμως περίοδο εντάσσονται πλέον και οι επτά συλλογές που βλέπουν για πρώτη φορά, με εξαίρεση λίγα ποιήματα που είχαν δημοσιευτεί σε κάποια περιοδικά, το φως της δημοσιότητας, διευρύνοντας μάλιστα τα χρονικά όρια της περιόδου. Επομένως, το μείζον έργο του Κατσαρού αυξάνεται και εμπλουτίζεται, φωτίζοντας ακόμη περισσότερο την πορεία του ποιητή. Αποκαλύπτονται ακόμη και νέες πτυχές του έργου του, καθώς στη συλλογή *Άνοιξη* 1951 ενσωματώνονται δύο ερωτικά ποιήματα, γεμάτα αισθαντικότητα.

Χωρίς αμφιβολία, ανάμεσα στα ποιήματα της μείζονος τριλογίας και των επτά συλλογών του δεύτερου μέρους υπάρχουν σαφείς ομοιότητες, αναλογίες και συγγένειες. Εκτός του ότι ανήκουν χρονικά στην ίδια περίοδο, τα νέα ποιήματα κινούνται σε παρόμοια ατμόσφαιρα και ανάλογο κλίμα με τα ποιήματα της τριλογίας, διαθέτουν την ίδια ένταση και τον ίδιο παλμό, ενώ υφολογικά χρησιμοποιούν αντίστοιχα ποιητικά εργαλεία. Κάποιες φορές, ορισμένα από αυτά, φαίνονται σαν να προετοιμάζουν το *Κατά Σαδδουκαίων*, ενώ άλλοτε θυμίζουν παραλειπόμενα της ίδιας συλλογής. Έτσι, και στις δύο περιπτώσεις, ο λόγος του Κατσαρού είναι ρητορικός και προτρεπτικός, κριτικός και ανατρεπτικός, αλληγορικός και προφητικός. Επιπλέον, και στα νέα ποιήματα, κάτι που εκτός των άλλων υποδηλώνεται και από τη χρήση της καθαρεύουσας σε ορισμένα σημεία, διακρίνονται η ειρωνεία και η σάτιρα, ο σαρκασμός και ο αυτοσαρκασμός, βασικά, δηλαδή, δομικά στοιχεία της ποιητικής του στην μείζονα τριλογία. Γράφει στη συλλογή *Ιστορικά*: «θα 'μαι καλό παράδειγμα καριέρας/ εσένα που όλο με επαινείς θα σ' έχω γραμματέα/ εκτιμώ τη γνώμη σου/ θα λύσωμε όλα τα προβλήματα των υπηκόων μας». Επίσης, σε ολόκληρο το μείζον έργο του, η γραφή του είναι υπαινικτική και ενίοτε κινηματογραφική, ενώ η μυθολογία και το ιστορικό περιεχόμενο χρησιμοποιούνται για να στηλιτεύσουν σύγχρονες καταστάσεις.

Όλες αυτές οι συμπτώσεις είναι εύλογες, καθώς ο Κατσαρός στη συγκεκριμένη χρονική περίοδο βρίσκεται σε φάση δημιουργικού οίστρου, που απορρέει από τη συνειδητή οπτική και κριτική στάση του απέναντι στα πράγματα της εποχής. Δηλαδή, αμφισβητώντας τα πάντα, στοχεύει στην αυτοτέλεια και το αυτεξούσιο του ανθρώπου. Επαγγέλλεται μια επανάσταση άνευ ορίων και άνευ όρων, που θα οδηγήσει στην κατάργηση κάθε μορφής εξουσίας, αναδεικνύοντας μια κοινωνία καθ' όλα ελεύθερη, χωρίς δικαστές και χωροφύλακες, χωρίς ρήτορες και αυλοκόλακες.

Ωστόσο, ο Κατσαρός δεν είναι πολιτικός επαναστάτης, είναι ποιητής, δηλαδή φύσει επαναστάτης. Ο επαναστάτης κινείται κυρίως σε επίπεδο εξωτερικό, ο ποιητής σε επίπεδο εσωτερικό. Ο επαναστάτης υποσκάπτει τα θεμέλια της καθεστηκυίας κοινωνίας, ο ποιητής υποδαυλίζει τη φωτιά της ψυχής. Ο επαναστάτης δίνει γραμμή, ο ποιητής δίνει όραμα. Ο επαναστάτης αναδιατάσσει την τάξη, ο ποιητής ονειρεύεται την ουτοπία. Ο επαναστάτης κάποτε φθείρεται από την εξουσία, ο ποιητής θάλλει αενάως. Να θυμίσω εδώ το γνωστότερο και πιο διάσημο ποίημα του Κατσαρού, τη *Διαθήκη* του. Ο κατάλογος των «Αντισταθείτε» είναι προφανώς ενδεικτικός, θα μπορούσε κάλλιστα να είναι περισσότερο ή λιγότερο διευρυμένος. Η ουσία –το

πέραςμα με βεβαιότητα προς την Ελευθερία, ως αποτέλεσμα αυτής της αντίστασης— δεν αλλάζει. Όμως, ο εκ των ένδον ανατρεπτικός στίχος του ποιήματος είναι εκείνος που λέει: «αντισταθείτε ως και σε μένα, σε μένα ακόμα που σας ιστορώ», που επαναλαμβάνεται τρεις φορές, όχι τυχαία βεβαίως. Είναι, νομίζω, ο στίχος κλειδί που προφυλάσσει το ποίημα από τη διολίσθηση σ' ένα επαναστατικό μανιφέστο, σ' ένα θούριο, σ' ένα στρατευμένο υπό στενή έννοια ποιητικό κείμενο· ο στίχος που διασκεδάει την καθοδηγητική χροιά και αίρει τα όποια στοιχεία διδακτισμού. Έτσι το ποίημα, χωρίς να απογυμνώνεται από την αισθητική αξία του, προβάλλει την ιδέα μιας καθολικής αντίστασης, ώστε ο αναγνώστης-δέκτης να κατακτήσει ακέραιη και όχι *ανάπηρη* την Ελευθερία.

Ο ποιητής, λοιπόν, αντιστέκεται δίνοντας όραμα, με κάθε κόστος: «Μη φεύγεις όραμα—/ φανέρωσα όλα μέχρι το τέλος/ κι αν είναι με τη φλόγα σου/ κατάκαψέ με», γράφει στη συλλογή *Ποιήματα και Απολογία*. Πορεύεται με πίστη και αισιοδοξία: «Ακούω να 'ρχεται καινούργιο βήμα», γράφει. Δεν ανήκει στους δήθεν, σ' αυτούς που *παριστάνουν τους επιδρομείς*, στους ποιητές που: «κρατώντας τα λάβαρα έγραφαν ύμνους/ κρατούσαν την αναπνοή μπροστά στους επισήμους/ χειροκροτούσαν ακατάπαυστα όλους τους ρήτορες». Υψώνει *θεριό τη φωνή του* ενάντια σε κάθε τείχος που δημιουργεί περιορισμούς και δεν ταυτίζεται με τις τίγρεις. Δεν εκφυλλίζεται σε αγοραίο ρήτορα, δεν ξεπέφτει και δεν αφομοιώνεται, όπως γίνεται με τον *ξανθό όμορφο εχθρό του βασιλείου*. Δεν 'τετραγωνίζεται' («πώς θέλετε να μπω μες στα τετράγωνα;») και δεν υποτάσσεται στην *τρομερή εξουσία* —καμιάς μορφής: «—κι εγώ—/ αρνήθηκα όλες τους τις επιστολές/ όλα τους τα ποιήματα και τις μεταρρυθμίσεις—/ γιατί κι ο πάπας καίει τους αιρετικούς μες στην πυρά / κι ο Λούθηρος πνίγει τους πεινασμένους χωρικούς/ μέσα στο αίμα», γράφει στο ποίημα «Ερασμικό». Αισθάνεται γέννημα θρέμμα των απανταχού καταπιεσμένων, των απανταχού εξεγερμένων, των εργατών και των φοιτητών. Ανάμεσα στη ζωή και το έργο του υπάρχει θαυμαστή συνέπεια, που σπάνια συναντάμε σε ομοτέχνους του. Δε μεταπλάθει μόνο το βίωμα σε ποίηση, ζει την ποίηση με την ένταση του βιώματος. Η ποίηση και η ζωή του ταυτίζονται. Όντας καθαρά ελευθεριακός ποιητής, το μοναδικό λάβαρο που σήκωσε ήταν αυτό της Ελευθερίας: «Εγώ/ ένδοξος/ γράφω/ σ' όλα τα όνειρά σας:/ Ελευθερία.»

Η αντισυμβατική αυτή στάση του ποιητή, η απροθυμία του να υποταχθεί αλλά και η ματαιώση που βίωσε τον οδήγησαν σε μια εμφανή διαφορετικότητα, με αντίτιμο τη μοναξιά του. Απομονώθηκε γρήγορα από τους αριστερούς διανοούμενους, διότι διατάρασε το τακτοποιημένο μέσα τους status quo, με καλές από τη μια και κακές από την άλλη εξουσίες: «Τους στίχους μας —απ' την αντίθετη μεριά—/ τους είχαν απορρίψει—/ γιατί χωρίς κανέναν ύμνο προχωρούσανε δίπλα στους άρχοντες», γράφει στη συλλογή *Δε θα 'ρθεί*. Σιώπησε, λοιπόν, πολύ νέος, γεμάτος απορία για τον συμβιβασμό των συντρόφων του, σημαδεμένος από το τραύμα της ήττας, αποκαρδιωμένος και πικραμένος. Από ένα σημείο και εξής, ως έσχατη αντίδραση, συνειδητή ή ασυνειδητή, έγραφε ά-λογα ποιήματα, πολλές φορές υποκύπτοντας σε απαιτήσεις ιδιοτελών ψευδοομοτέχνων του, υπαγορευμένα από μια βαθιά απογοήτευση για τη διάψευση των οραμάτων του. Κι έτσι έγινε *μάρτυρας* με θέληση καταπατημένη, που έζησε από πολύ νωρίς μες στην ιδιάζουσα ερημία του: «Κανένας πια δεν έμεινε ποιητής./ Έτσι μονάχος ανοίγω τον δρόμο.»

Ο Μιχάλης Κατσαρός υπήρξε αναμφίβολα ιδιαίτερος δημιουργός, και μάλιστα με συνείδηση της ιδιαιτερότητάς του. Γράφει στη συλλογή *Αυτοβιογραφικά*: «Η σιωπή

μου/ όπως ακέφαλη επανάσταση/ περνάει αδιόρατα ανάμεσά σας.// Ποτέ δεν είδατε τη βέβαιη σημαία μου.» Ο ποιητής, λοιπόν, βαδίζοντας μέχρι το τέλος της ζωής του εν πλήρει συγχύσει αθώς, παρέμεινε ένας σκοτεινός συνωμότης της ποίησης, γράφοντας με ξεχωριστό τρόπο εναντίον όσων καταπιέζουν την ελευθερία και τα όνειρά μας.

Σας ευχαριστώ!

[Ομιλία που εκφωνήθηκε στις 22 Νοεμβρίου 2018 στο Polis Art Cafe, σε εκδήλωση για την παρουσίαση του βιβλίου: Μιχάλης Κατσαρός, *Μείζονα ποιητικά*.

Α' μέρος: Μεσολόγγι | Κατά Σαδδουκαίων | Οροπέδιο.

Β' μέρος: Ανέκδοτα | Δημοσίευτα | Αθησαύριστα, Εκδόσεις Τόπος, Αθήνα 2018.

Ομιλητές: Στάθης Κουτσούνης, Γιώργος-Ίκαρος Μπαμπασάκης, Παντελής Μπουκάλας]